

NOAH 101

MARTS '86 KR. 15,-

GEN(SIDIG) DIALOG EFTERLYSES!

UDGIVER

NOAH
Studiestråde 24
1455 København K
Tlf. 01 156052
Giro 5 56 00 39

Åbningstid:

Hverdage mellem 10 og 16

ABONNEMENT

NOAH 95-102: kr.95,-
Institutioner o.l.kr.190,-
Ældre numre kan købes
så længe lager haves.

Meddelelse om flytning og
reklamation vedrørende
levering rettes til
postvæsenet.

SATS

Werks Fotosats
Sjællandsgade 6-8
8000 Århus C.
Tlf. 06-199310

TRYKKERI

Dansk Tidsskrifts Tryk
Suhmsgade 3
1125 København K
Tlf. 01-118142

REDAKTION

Mikael M. Andersen
Birgitte Nielsen
Henning Schroll
Søren Nielsen
Peter Fabricius
Gert Meier
Merete Dalby

Industriell anvendelse af gensplejsning er nu nået så vidt herhjemme, at der er givet to produktionstilladelser: En til Nordisk Gentofte, og en til NOVO. Disse produktionstilladelser er givet under omstændigheder, der begynder at ligne et mønster:

Begge tilladelser er givet, uden at der har været tid til nogen reel debat om projekterne blandt befolkningen. Årsag: Industrien har travlt og har derfor krævet et hurtigt svar - på borgernes bekostning!

Begge tilladelser er givet, uden at der foreligger nogen offentligt tilgængelige undersøgelser og risikovurderinger. Der er i forskellig udstrækning foretaget miljøforsøg af virksomhederne selv - men disse hemmeligholdes! Begge dele er foreløbig sket med miljøministeriets - miljøstyrelse og levnedsmiddelstyrelse - accept, på trods af erklæringer om åbenhed! Dette hemmelighedskræmmeri medfører, at en kritisk offentlighed bliver ladet i stikken og åbenbart heller ikke er tåltænkt nogen indflydelse i den genteknologiske udvikling.

Dette mønster kan NOAH ganske enkelt ikke acceptere! Derfor har vi da også søgt at stikke en kæp i hjulet på denne udvikling ved at blande os i de konkrete sager. NOAH har været medarrangør af hidtil to velbesøgte borgermøder, der klart har vist os, at borgerne har en interesse i disse sager. Derfor har flere borgere da også givet NOAH mandat til at anke sagerne op i systemet. Men klager gør det ikke alene.

NOAH's intention med at afholde borgermøder har været at få en dialog igang mellem industri, myndigheder og borgere - nu politikerne ikke har gjort noget. Afgørelserne er begge truffet bag lukkede døre - altså uden dialog.

Men ak, de fremmødte repræsentanter fra industri og myndigheder er mødt frem med den filosofi, at et møde udelukkende skulle tjene til at overbevise borgerne om, at deres eget synspunkt var det eneste rigtige, og at der ellers ingen problemer var i netop disse sager. For slet ikke at tale om de mange fordele ved en sådan produktion.

Borgernes reaktioner har været forskellige, med en kraftig tendens til at være bange for, hvad gensplejsning er, hvad det kan føre til, hvorfor man ufrivilligt skal udsættes for den, eller i det hele taget følelsen af at være imod. Og her hjælper bedreviden og belæring ikke - det skaber nærmere en endnu dybere kløft mellem borgere og eksperter.

Spørgsmålet er nu, hvem der magter at skabe en seriøs dialog? En dialog, der indebærer respekt for borgernes synspunkter så langt, at resultatet kan blive et nej! Industrien har ikke været i stand til det grundet arrogance og hemmelighedskræmmeri. Myndighederne har hidtil lyttet for meget til virksomhederne og haft for lidt sans for borgernes mening/følelser, og er derfor også kommet til kort.

NOAH har foreslået iværksat en oplysningskampagne om gensplejsning snarest - en kampagne, der skal rumme både sikkerhedsmæssige, miljømæssige, etiske og andre aspekter. Først når en sådan oplysningskampagne er i gang, og først når der er vedtaget en lov om gensplejsning^x, vil samfundet være rustet til at vurdere og dermed påvirke den genteknologiske udvikling.

Hvis udviklingen fortsætter som hidtil, vil kløften mellem borgerne og eksperter/teknokrater/myndigheder blive endnu større. Og det er der ingen, der har gavn af, heller ikke demokratiet!

- se også artiklerne inde i bladet.

x som forhåbentlig sker i denne folketingssamling

Genbrug

ER DET MULIGT?

ER DET LØSNINGEN?

Flere steder i landet dukker der forskellige former for genbrug op. I Vejle og på Skive-egnen vil to store genbrugsanlæg blive indviet i løbet af i år.

Dette er et skridt mod en mere miljøvenlig affaldsbortskaffelse - men er skridtet stort nok?

Der har længe været problemer omkring affaldet. Før århundredskiftet var der sygdomsmæssige problemer, fordi den manglende affaldsbortskaffelse betød florerende sygdomsepidemier i de større byer. Samtidig begyndte affaldsbunken også at indeholde tømte konservesdåser, glas og flasker, tekstiler, således at affaldet ikke længere umiddelbart kunne bruges som gødning.

Lossepladser blev så løsningen på problemet frem til slutningen af 60'erne, hvor affaldsmængderne begyndte at stige kraftigt. Herved opstod der et problem med at finde egnede steder til deponering. Da affaldet samtidig havde ændret betydelig karakter, og da brændværdien var øget væsentligt pga. det stigende indhold af papir, emballage, træ og plastic, valgte man flere steder at bygge forbrændingsanlæg, hvorved affaldsmængden reduceredes til 1/5. Herved var manglen på losseplads-kapacitet midlertidigt løst.

I det sidste par år er proble-

merne omkring affaldet igen blusset op. Det er igen blevet et problem at finde deponeringspladser, faren for nedsvivning af farlige stoffer til grundvandet er blevet erkendt, og forbrændingsløsningen har vist sig ikke at være så ideel som først antaget. Både fordi det er svært at finde deponeringsplads til de store mængder slagter og flyveaske, og fordi røggassen bla. indeholder dioxin.

Genbrug løser nogle problemer

Derfor er genbrug af affaldet blevet den nyeste løsning på affaldsproblemerne. I Vejle kommune og 4 kommuner ved Skive vil man i løbet af året indvi genbrugsanlæg, således at op mod 95% af affaldet genbruges. Her har man begge steder tidligere deponeret alt på losseplads, men kapaciteten er ved at slippe op.

I Vejle skal der i løbet af året tages de første skridt til at op mod 95% af det producerede affald genbruges.

I første omgang skal der op-

stilles flaskecontainere på centrale steder i byen og oprettes en storskralds- og haveaffaldsordning, således at der også opstilles containere til dette affald.

Derudover skal der iværksættes en kraftig informationskampagne omkring kildesortering i såvel offentlige som private virksomheder samt husholdninger.

Det er meningen, at affaldet skal opdeles i 2 fraktioner: en

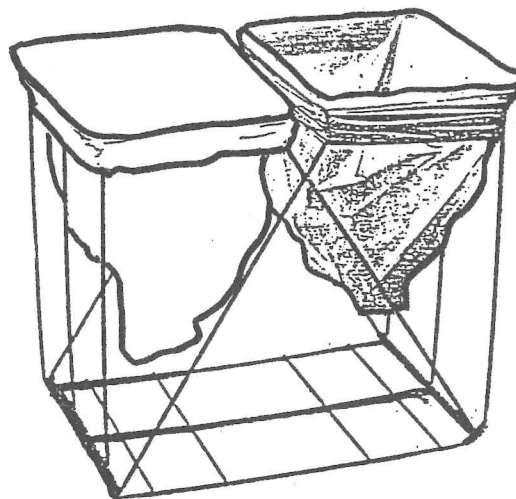
fraktion med råfoder, dvs. madspild, den anden med det øvrige affald, restaffaldet.

Råfoderet forventes at kunne afsættes til 3-4 store lokale svineproducenter efter oparbejdning, sterilisering m.v.

Restaffaldet skal tilføres et såkaldt basisanlæg, sorteringsanlæg, som forventes at kunne tages i brug sidst på året. Her skal det håndsorteres i fraktionerne pap, papir, plastfolie, metal, træ og specielle plastprodukter.

Den rest, der opstår efter sorteringen, skal yderligere mekanisk separeres i en tung, en let og en sigtefraktion. Den tunge fraktion, som indeholder de miljøfarlige stoffer som spormetaller og PVC, skal *deponeres*.

Den lette fraktion skal presses og vil udgøre affaldsbrændsel af

høj brændselskvalitet.

Sigtefraktionen fra denne separering indeholder råkompostmaterialer, som senere vil kunne indgå i et komposteringsanlæg.

Der ligger også muligheder for yderligere udbygning af anlægget, men i første omgang skal basisanlægget, sorteringsanlægget, op at køre, og man vil så se på resultaterne af dette, før yderligere udvidelser skal overvejes..

Såfremt dette anlæg kommer til at køre efter intentionerne, vil de miljøfarlige stoffer altså blive deponeret sammen med det affald, anlægget ikke kan modtage, f.eks. bygningsaffald, mens resten genbruges på en eller anden måde.

I de 4 S-kommuner - Spøttrup, Sallingsund, Sundsøre og Skive - har man valgt en lidt anden løsning.

Her vil der ikke blive tale om nogen form for kildesortering. Man er ved at bygge et stort sorteringsanlæg, som forventes driftsklart omkring april i år.

Anlægget skal køre i 2 linier - en manuel sorteringslinie til erhvervsaffald og en mekanisk sorteringslinie til husholdningsaffald.

I første omgang forventer man at få udsorteret fraktionerne pap, papir, plastfolie, metal

og en brændselsfraktion. Umiddelbart kan det virke uhenigtsmæssigt, at man ikke vil anvende kildesortering, men sorterer husholdningsaffaldet mekanisk. Det virker bagvendt først at blande affaldet sammen for senere at forsøge at skille det ad igen, og hermed mindskes mulighederne for rene fraktioner også. Tidligere erfaringer siger, at afsætningsmulighederne reduceres væsentligt, hvis fraktionerne ikke er rene.

Fra dette anlæg vil der ikke komme nogen deponeringsrest udover det affald, anlægget ikke kan modtage, dvs. bygningsaffald, idet det affald, som ikke direkte kan genbruges, vil blive sammenpresset og afbrændt på et fjernvarmeværk.

Det er klart, at disse initiativer skal hilses velkomne, selvom disse løsninger indeholder visse problemer, og der vil næppe blive tale om 95%'s genbrug, som der reklameres med, men det er trods alt et stort skridt i retning af en mere miljø- og ressourceneffektiv affaldsbortskaffelse.

Genbrug - er det muligt?

Spørgsmålet er så blot, hvor mange steder i landet det vil være muligt at gennemføre så om-

fattende genbrugsordninger.

I Vejle og på Skive-egnen er det gået relativt gnidningsfrit, fordi der ikke har været andre interesser i affaldet og lossepladskapaciteten er ved at være brugt op.

Men flere steder i landet er der andre interesser i affaldet - nemlig som brændsel hos forbrændingsanlæggene. Mange forbrændingsanlæg har ikke kun til opgave at forbrænde affaldet, men leverer også varme til fjernvarmenettet. Heri ligger forbrændingsanlæggenes interesse i at modtage så meget affald som muligt, således at de kan opfylde deres forpligtelser som fjernvarmeleverandører.

Hermed opstår en interessekonflikt omkring, hvad affaldet skal bruges til.

Forbrændingsanlæggene er anlagt for at brænde affald, og fjernvarmen var et biprodukt. Men i dag udgør indtægterne ved salg af fjernvarme over 60% af de samlede indtægter, således at varmeproduktionen er blevet hovedproduktionen. Derfor opstår konflikten, og denne skærpes yderligere af, at de fraktioner i affaldet som indeholder den største brændværdi, pap, papir og plast, også netop er de fraktioner, der rummer de største genbrugspotentialer.

Nogle steder sidder forbrændingsanlæggene som nogle store magtfaktorer, eksempelvis i Københavnsområdet, hvor de nødigt vil afgive affald til genbrug.

For godt et års tid siden blev der givet afslag fra Genanvendelsesrådet til nogle vognmandsfirmaer, som ville bygge et sorteringsanlæg, fordi det ville betyde for store tab i fjernvarmeindtægter for forbrændingsanlæggene, hvis de fik tilført mindre mængder affald.

Det er nok tvivlsomt om det reelt vil blive tilfældet, idet en stor del af affaldet ikke vil blive genbrugt, samtidig med at undersøgelser har vist, at op mod 50% af det, der i dag deponeres, er brændbart affald, som kunne tilføres forbrændingsanlæggene.

Men et sådant eksempel viser, at det nogle steder umiddelbart vil blive vanskeligt at gennemføre så store genbrugsordninger som i Vejle og på Skive-egnen. Det vil kræve et stort politisk pres.

Genbrug - er det løsningen?

Genbrug vil kunne løse mange af problemerne i den eksisterende affaldsbortskaffelse. Deponeringsbehovet vil blive mindre, og problemerne med dels ned-sivning af farlige stoffer til grundvandet og dels dioxin m.m. i røggassen fra forbrænding vil muligvis også blive reduceret, såfremt man får genbrugt de materialer, som i dag er skyld i forureningen. Men der vil stadig være tale om *affaldsbortskaffelse*; affaldet bortskaffes blot på en anden måde, hvor det skal forarbejdes, inden det igen kan indgå i produktionen.

Der vil ikke være tale om mindre affaldsmængder eller mere miljøvenlige produkter.

Skal vi på nogen måde komme nærmere »det affaldsfrie samfund«, må der også ske en ændring af produktionen og de produkter, der kommer derfra.

Et område, det vil være oplagt at få gjort noget ved er emballagen. Stort set alt, hvad vi i dag køber og forbruger er indpakket i en eller anden form for emballage, som ikke kan bruges igen.

Den eneste undtagelse er øl-, sodavands- og enkelte vinflasker, som direkte kan genbruges i den form, de har. Men derudover er

der meget andet glasemballage til alt fra rødbeder til marmelade, som der ikke er pant på, og som derfor ikke genbruges. Ligeledes er der meget plastemballage til f.eks. creme og hårshampoo i utallige varianter, som der heller ikke er pant på. Og sådan kunne man blive ved med at komme med eksempler.

Engang kom mælkemanden til døren med den friske mælk i glasflasker, og han tog de tomme med igen. Glasflasken kommer nok ikke tilbage, fordi den er for tung at slæbe hjem fra supermarkedet, og fordi mælkemanden er »borte«.

Men der er fra flere sider forslag fremme om at emballere mælkeprodukter i plastflasker med pant. Dette vil der bl.a. blive fremsat forslag om i folketinget i februar af SF og VS, sammen med en del andre forslag på

genbrugsområdet.

Genbrug er, som det er fremgået, ikke lige let at gennemføre overalt, fordi det skal kunne indgå sammen med de eksisterende affaldsbortskaffelsesmetoder.

Derudover vil genbrug kun kunne løse nogle af de nuværende miljøproblemer. På længere sigt kan genbrug ikke stå alene, men må kobles sammen med en produktvurdering og en vurdering af den teknologi, som anvendes i produktionen, således at affaldsmængderne reduceres og det affald, som alligevel opstår, bliver letgenanvendeligt.

Derfor har NOAH gjort 1986 til genbrugsår, hvor der gennem forskellige kampagner, vil blive gjort opmærksom på, hvilke initiativer der bør sættes igang.

BN

**OLIEPRISEN STIGER...
TEMPERATUREN STIGER...
NOAH-BLADET STIGER IKKE!!!**

**STADIG 95 KRONER FOR
OTTE NUMRE (103-110)**

KAMPEN OM GENERNE!!!

Novo fik sin længe ventede godkendelse til produktion af insulin ved hjælp af gensplejset gær lige før jul. Denne godkendelse medførte en hektisk aktivitet: NOAH indkaldte til borgermøde før klagefristens udløb, levnedsmiddelstyrelsen indkaldte til pressemøde dagen før borgermødet, og Novo uddelte en NovoNabo-pjece til borgerne i Kalundborg. Til borgermødet var spørgelysten alligevel stor - myndigheder og Novo kom rigtigt i ilden. Men fik borgerne svar? Virkede myndigheder og Novo troværdige på borgerne? Gjorde NOAH? Lykkedes det at skabe en dialog mellem borgere og eksperter?

Amtets godkendelse

Den 20. december 1985 fik Novo Vestsjællands Amt (V.A.) tilladelse til at producere insulinprodukter v.h.a. gensplejset gær. Og man så mønstret fra Hovedstadsrådets godkendelse til Nordisk Gentoftog gentage sig: Godkendelsen blev givet uden nogen reel debat med befolkningen - det var alene V.A.'s udvalg for teknik og miljø, der gav godkendelsen. Og igen forelå der ingen offentligt tilgængelig risikovurdering af den gensplejsede gær. Men til forskel fra Nordisk Gentoftog ville V.A. tillade et udslip på 1-1,5 g gensplejset gær pr. dag - svarende til 100-150 mia. organismer pr. dag (hvilket dog i en parentes bemærket ikke stod i godkendelsen). Og til forskel fra Nordisk Gentoftog var det NOVO selv, der skulle stå for kontrollen af udslippet til miljøet. Dette fik NOAH til at reagere med prompte at forsøge at arrangere et borgermøde om sagen, idet vi mener, at borgerne også har et meget væsentligt ord at skulle have sagt i den sag, og at en direkte dialog mellem industri, myndigheder og borgere gavner alle parter bedst. Sagen blev imidlertid forsinket af jul og nytår - V.A. har en sjælden evne til at godkende store sager tæt på ferier - men alligevel fik vi stablet et borgermøde på benene 3 dage

før klagefristens udløb. Dette var vigtigt, idet et borgermøde efter klagefristens udløb ville have været omsonst, da borgernes mening og indflydelse ville være uden juridisk gyldighed!

Levnedsmiddelstyrelsen

Levnedsmiddelstyrelsen (LST) - der repræsenterer miljøministeriets ekspertise i sager vedr. gensplejsning - havde vurderet NOVO-sagen og sagt god for produktion af insulin v.h.a. gensplejset gær. Det er ikke kun LST's egne eksperter, der har vurderet sagen - sagen er også vurderet af udefra kommende eksperter, dr.phil Ebba Lund og dr.tech. Olle Karlstrøm. Denne ekspertgruppe - som synes uden nogen egentlig økologisk ekspertise - har så vurderet de oplysninger, som Novo har givet, og sagt god for produktionen.

Som et nyt initiativ fra ministeriets side - og slået op i pressen som åbenhed - indkaldte LST dagen før borgermødet - LST ville gerne komme først - så til et pressemøde, hvor pressen kunne møde de eksperter, der havde været involveret i sagen. Pressemødet blev holdt i København - langt fra den planlagte fabrik i Kalundborg og uden mulighed for, at borgerne i Kalundborg kunne være med.

LST's udsendte materiale var

meget lidt oplysende mht., hvad der egentlig var sket i sagen. Dette bar mødet da også præg af - de stillede spørgsmål var for størstedelens vedkommende kun af opklarende art.

NOAH havde forsøgt at forberede sig så grundigt som muligt til mødet. Vi havde begæret aktindsigt i sagen og da også fået udleveret en hel del materiale. Men den foretagne litteratursøgning på gær - foretaget af Novo - var fortroligt stemplet ligesom de forsøg, der også lå til grund for vurderingen. Forsøgene var ligeledes foretaget af Novo. NOAH rettede derfor henvendelse direkte til Novo om at få flere oplysninger, men fik

stort set afslag - kun litteratursøgningen blev fremsendt 2 dage før pressemødet. Forsøgene ville Novo ikke ud med - hvem sagde hemmelighedskræmmeri?

LST's ekspertgruppe har benyttet en internationalt anerkendt femtrinsmetode til risikovurdering. Denne går ud på flg. spørgsmål: Har den gensplejsede organisme fået nogle uforudsete egenskaber? Hvor stort er udslippet? Kan den gensplejsede organisme overleve i miljøet? Kan den gensplejsede organisme formere sig ude i naturen? Kan mennesker, dyr eller miljø tage skade af at komme i kontakt med de gensplejsede organis-

mer? Svarene på spørgsmålene var:

-at den gensplejsede gær kun har fået tilført en ny egenskab, evnen til at producere insulin,
-at der ville slippe gensplejsede organismer ud til miljøet (ikke som der står i LST's pressemeddelelse 1 g pr. produktion, men 1 g pr. dag svarende til 100 mia. gærorganismer),

-at forsøg havde vist, at den gensplejsede gær klarede sig dårligt ude i miljøet, og derfor ikke overlevede ret længe,

-at NOVO ved forsøg ikke har kunnet få den gensplejsede gær til at afgive insulinengen til andre mikroorganismer,

-at hvis »det værste uheld« skulle ske - at menneskers mave og tarme blev invaderet af gensplejset gær - så ville organismerne kun have en lille brøkdel af den insulinmængde, vi normalt har i kroppen.

De omtalte forsøg, udført af NOVO, er som nævnt krævet hemmeligholdt af NOVO. Dette mener NOAH er en meget uheldig udvikling, idet det umuliggør, at en kritisk offentlighed kan få indflydelse på, hvorvidt de pågældende forsøg nu også er dækkende for mulige problemer eller er udført under de rette betingelser. Hvis det skal være fremtiden for gensplejningsprojekter herhjemme, ser det sort ud for offentlighedens indflydelse.

Forspurgt herom svarede afdelingsforstander Ib Knudsen, LST, at han ikke kunne se noget til hindring for, at NOAH kunne få udleveret de afholdte forsøg med visse undtagelser. NOAH har siden anmodet skriftligt om disse, men endnu ikke modtaget noget svar. (1/2 -86)

Forsøgene med overlevelses- evnen af gensplejset gær er udført i havvand, i havvand med 1% sukker og i jord. Der er således ikke foretaget forsøg i slam eller spildevand, der ellers yder gode næringsvilkår for mikroorganismer og således også gensplejsede mikroorganismer. LST svarede hertil, at disse forsøg ville blive udført i foråret 1986 - altså efter at godkendelsen er givet.

Konklusionen er altså, at ganske vist er der udført forsøg og beregninger, men disse er ikke helt entydige. Derfor kræves der yderligere forsøg. Desuden sy-

nes disse forsøg at have forholdt sig ret specielt til farligheden af den gensplejsede gær - idet man har ladet de økologiske problemstillinger i stikken.

Alligevel give LST grønt lys for produktionen, ganske vist med det forbehold, at godkendelsen kan trækkes tilbage, hvis forsøgene ikke bekræfter antagelserne. Dette mener NOAH er en meget utraditionel fremgangsmåde, der kun kan skyldes et massivt pres fra NOVO. Men hvor bliver befolkningen af i alt dette? Og hvad mener borgerne? Svaret kom på borgermødet i Kalundborg d. 14.1.1986.

NOVO

NOVO fik også travlt, efter at godkendelsen var givet. NOVO havde en tid planlagt en NOVO Nabo-pjece, der skulle fortælle lidt om den givne godkendelse og uddeles til borgerne i Kalundborg.

I NOVO Nabo fortæller NOVO grundigt om godkendelsen og om, hvorfor det er helt uden problemer for miljøet at producere insulin med lige netop gensplejsede gærceller. NOAH bliver også nævnt i pjecen - for at sige, at de krav, vi har opstillet, så sandelig også er opfyldt. Det er de måske også - de er blot hemmeligholdt! NOVO-Nabo blev uddelt i dagene op til borgermødet.

Borgermødet

Jorden må således siges at være gødet før borgermødet: NOVO, levnedsmiddelstyrelsen, eksperter og Vestsjællands Amt

havde alle sagt OK for projektet og bedyret dets manglende risiko. Det stod at læse i landsdækkende aviser og de lokale - f.eks. under overskriften: »Ikke den mindste risiko ved NOVO gensplejsning«.

I NOAH var vi meget spændt på, om alt dette ville betyde, at der ikke dukkede særlig mange mennesker op. Vi havde jo også det imod os, at vi kom fra København - NOAH har i nogen år ikke haft nogen lokalgruppe i Kalundborg. Og vi havde ikke de store midler til at annoncere mødet for - vi var meget afhængige af lokalpressen. Og vi havde hørt fra andre, at der normalt ikke møder mange frem til møder i Kalundborg.

I toget på vej til Kalundborg gik snakken om alle disse ting - optimismen var ikke alt for stor, men håbet var der.

Da vi kom til skolen, hvor mødet skulle afholdes, havde pedellen kun stillet ca. 100 stole frem - igen et dårligt tegn. Og tiden gik - de første der kom, skulle ikke til borgermøde, men til aftenskoleundervisning!

Men så pludselig, ca. 15 min. før mødestarten, begyndte det at vrimle ind med mennesker, således at vi i flere omgange måtte stille flere stole frem. Og i løbet af kort tid var salen fyldt og over 200 mennesker var mødt op. Både Kalundborg-borgere, ansatte på NOVO, konkurrenter fra bl.a. Nordisk Gentoft, Kalundborgs borgmester og et enkelt folketingsmedlem.

Tilladelsen

Tilladelsen til NOVO's produk-

tion var som nævnt sket, uden at der var tid til nogen egentlig debat med befolkningen - hensynet til NOVO vejede tungest på borgernes bekostning!

Vestsjællands Amts repræsentant prøvede at forklare, at han egentlig mente, at der burde have været afholdt et borgermøde før godkendelsen forelå, men det ville have betydet en forsinkelse, og det ville man ikke byde NOVO. NOVO havde presset myndighederne til en hurtig beslutning grundet de lange leveringstider på procesudstyr.

Travlheden med at give godkendelsen viser sig også i denne, idet den er givet med det forbehold, at der skal laves yderligere undersøgelser som supplement til de allerede foretagne.

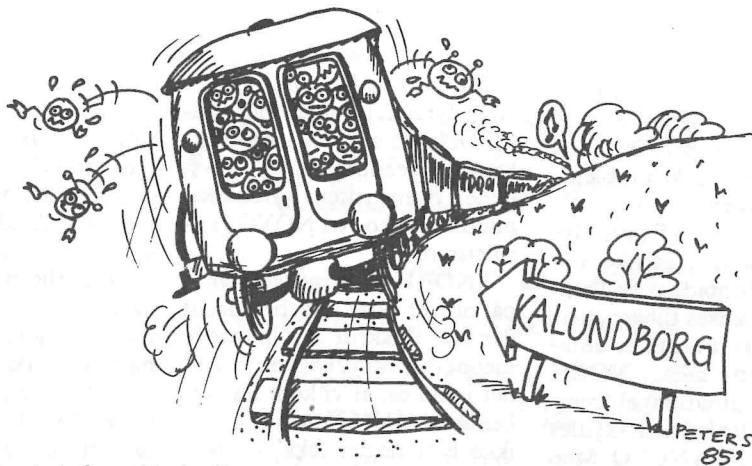
Disse bemærkninger vakte ikke ligefrem begejstring i salen og styrkede ikke ligefrem amtets troværdighed.

Forsøgene

NOVO's troværdighed kom også på en alvorlig prøve i spørgsmålene om de forsøg, NOVO har foranstaltet for at vise, at den gensplejsede gær er problemfri.

NOVO's ekspert på området, Erik D. Laursen, præsenterede nogle diagrammer over forsøgene, der viste, at den gensplejsede gær klarede sig dårligere ude i miljøet. Efter 20 dage var der dog endnu et antal gensplejsede organismer, der var i live. Efter et hårdt pres fra mange spørgelystne oplyste Laursen, at forsøgene byggede på et forsøg med gensplejsede gærceller i havvand og jord. Relevansen af et

Transport af gensplejsede mikroorganismer.

enkelt sådant forsøg blev problematiseret af fagfolk - kaldt værdiløse - og mistilliden i salen blev igen vakt, for hvad med de hemmeligholdte forsøgs værdi?

NOVO's troværdighed led yderligere et knæk, da Laursen erklærede, at forsøgene ikke ville være offentligt tilgængelige, før NOVO selv vælger at offentliggøre dem i et internationalt tidsskrift! Det kalder NOAH hemmelighedskræmmeri!

Laursens kommentar her til var: »Et af problemerne i denne debat har været, at vi er blevet beskyldt for hemmelighedskræmmeri, og jeg kan godt sige, at det har skræmt os til døde. Det er vitterligt et problem.«

Kontrol

Kontrollen med udslip til miljøet skulle NOVO som nævnt selv stå for. Her var det en udbredt opfattelse i salen, at den kontrol skulle et uvildigt laboratorium stå for. Og det på trods af, at både V.A. og LST ikke så noget problem i NOVO's egenkontrol. Men det er altså at sætte ræven til at vogte gæs efter NOAH's mening.

Underskrifter

NOAH vurderede, at disse mange uafklarede punkter var nok til at anke sagen til Miljøstyrelsen som en principiel sag. Ingen andre havde åbenbart planer herom, heller ikke Danmarks Naturfredningsforening, hvis lokal formand sagde, at de kun ankede »realistiske« sager. Vi opfordrede derfor de fremmødte til at give NOAH en fuldmagt til at anke, idet NOAH ellers ikke kunne anke sagen.

Og her var det så spændende, hvor mange der ville og turde skrive under. Borgerne skulle jo overskride den tærskel, det vitterligt er at give en underskrift til NOAH, som de fleste kun kendte fra mødet. Men vi virkede åbenbart tillidsvækkende nok til, at det gjorde ca. 30!

Og 30 mennesker lyder måske ikke af mange, men i lyset af ovennævnte og i lyset af, at det er 30 mennesker, der aktivt går ind i sagen, er de meget værdifulde. Langt mere værdifulde, end hvis en eller anden organisation ville klage på deres medlemmers vegne - ofte uden at spørge disse først.

Enkelte personer meldte sig også på mødet til at samle underskrifter ind dagen efter, således at NOAH på vegne af 56 Kalundborg-borgere kunne anke sagen til Miljøministeriet!

Konklusion

Hvad er konklusionen så på det-

te borgermøde? Stort set den samme som før borgermødet i Gentofte: Borgerne er fortsat utrygge, bange eller skeptiske overfor gensplejsningen. En kvindes udtalelse taler for sig selv: »Er der ingen, der har respekt for borgerne? Det er vores liv, vier allesammen bange. Vier virkelig små almindelige bondekoner, der er bange for det her. Jeg føler mig så hjælpeløs. Hvis min stemme ryster, så er det af angst.«

Afstanden mellem industri-/eksperter/myndigheder og befolkningen er stor. Så stor, at de fremmødte repræsentanter for disse ikke var i stand til at berolige, endsige virke overbevisende på borgerne.

Det skyldes flere ting: Det store hemmelighedskræmmeri på området - det øger ikke troværdigheden, at oplysninger enten skal presses frem eller bliver kaldt fabriks-hemmeligheder. Den manglende respekt for borgernes mening - det er åbenbart vigtigere at give NOVO besked

end at give borgerne tid til en debat. Og sidst, men ikke mindst - den manglende dialog. Borgere og eksperter taler ganske enkelt ikke samme sprog - lægger ikke det samme i de anvendte begreber - risiko vurderes f.eks. ikke ens af borgere og eksperter. Eksperter beregner sig til risikoen ud fra visse forudsætninger, mens mange borgeres opfattelse af risiko også har noget at gøre med, at de er bange for, hvad gensplejsning kan føre til: Kan der ske en katastrofe, kan den true fremtidige generationer, hvorfor skal man udsættes ufrivilligt for den, selvom man er imod, hvad med følelsen af at der er noget forkert, er den ikke god nok?

Overfor sådanne opfattelser kommer den hidtidige informationsfilosofi, der opererer med at folk skal oplyses/ belæres for at sige ja, klart til kort. Her er det vigtigt at lytte og debattere, i det hele taget skabe en dialog, hvilket også indebærer, at resultatet kan blive et nej! Og det må så accepteres.

Kun ved at udvise den tilstrækkelige åbenhed, kun ved at indgå i en seriøs dialog med borgerne i dette land, kan industrien imødekomme den mistillid, som den selv har skabt og derfor naturligt bliver mødt med. Og det ville gavne alle parter i fremtiden - og demokratiet!

Jesper Toft

Konkurrenterne ligger på lur for at »stjæle« de gensplejsede mikroorganismer.

Sagsforløbet i Novo's gensplejsprojekt.

Nov.84: Novo søger om miljøgodkendelse til dels at anvende gensplejsede mikroorganismer - E.coli, B.subtilis og gær - i industriel skala, dels til at opføre to helt nye fabriksanlæg i forbindelse hermed. Den planlagte produktion består af 3 trin: Gæring, grovrensning og finrensning, der skal udføres i hver sin fabriksbygning. Ansøgningen sendes til Vestsjællands Amt, der ifølge miljøloven kan give tilladelser til særligt forurenende virksomheder.

April 85: Vestsjællands Amt sender ansøgningen videre til miljøministeriet for at få miljøministeriet til at overtage sagsbehandlingen. Vestsjællands Amt mener ikke at ligge inde med tilstrækkelig ekspertise på området.

Maj 85: Miljøministeriet afviser at behandle sagen af »principielle grunde« og sender derfor ansøgningen retur til amtet. Ministeriet tilbyder til gengæld, at amtet kan få ekspertbistand fra ministeriet vedrørende gensplejsning, hvis det ønskes.

Amtet vælger herefter at godkende Novo's projekt del for del: Amtet godkender sidste trin først - etablering af finrensningsfabrikken - men kun for så vidt angår oprensning af insulin af animalsk oprindelse.

Juni 85: Amtet anmoder miljøstyrelsen om svar på en række spørgsmål vedrørende gensplejsning. Desuden ønsker amtet miljøstyrelsens tilkendegivelse af, hvorvidt der nu kun er problemer af ikke-principiell karakter tilbage i sagen.

Novo anker amtets godkendelse af finrensningsfabrikken til miljøstyrelsen. Novo mener ikke, at det er relevant at medtage overvejelser omkring gensplejsning ved denne godkendelse. Derfor ønsker Novo også at kunne oprense insulin af mikrobiologisk oprindelse (gensplejsede organismer). Byggearbejderne kan dog gå i gang.

Novo truer med at flytte produktionen til udlandet, hvis myndighederne »ikke kan leve op til erhvervslivets krav om at indføre nye produktionsteknikker«.

Novo indleder en offensiv i aviser og TV, hvor gensplejsning lovprises. Novo udsender samtidig en Novo Nabo-pjece om gensplejsning til alle sine naboer.

Juli 85: Miljøstyrelsen tilkendegiver, »at det er miljøstyrelsens principielle opfattelse, at der vil kunne meddeles tilladelse til industriel produktion i Danmark ved hjælp af gensplejsede organismer.«

Amtet godkender etablering af grovrensningsfabrikken til oprensning af insulin produceret ved hjælp af de 3 gensplejsede organismer. Godkendelsen gives med et forbehold om, at nærmere vilkår for udledning af gensplejsede organismer fastsættes senere.

Aug.85: Danmarks sportsfiskerforbund anker amtets godkendelse af grovrensningsfabrikken til miljøstyrelsen. Forbundet finder det betænkeligt, at der er tale om at tillade en udledning af op til 10.000 mikroorganismer pr.ml. spildevand.

Novo anker ligeledes sagen, dels for at kunne anke kommende vilkår for udledning af gensplejsede mikroorganismer i spildevand, slam, luft og affald, dels på grund af de alt for omfattende vilkår til egenkontrollen. Byggeriet kan dog alligevel gå i gang.

Dec.85: Amtet godkender de sidste trin, selve gæringsfabrikken, efter konsultation hos levnedsmiddelstyrelsen på en række vilkår: At der kun må anvendes gensplejset gær i produktionen, at der tillades et udslip på 1-1,5g gensplejset gær pr. dag svarende til 100-150 mia organismer pr. dag, at Novo skal stå for kontrollen af udledningen til miljøet, at der inden produktionen starter udføres supplerende forsøg for at bekræfte den foreliggende viden, herunder program for feltundersøgelse, og at vilkårene tages op efter 3 års produktion.

Amtet anbefaler samtidig miljøstyrelsen at tillade oprensning af insulin produceret ved hjælp af gensplejsede organismer i finrensningsfabrikken. Endvidere anmoder amtet miljøstyrelsen om at fastsætte udledningsvilkår for grovrensningsfabrikken samt at overveje at tillade et øget mikroorganismeindhold i gæringsvæsken ved overførsel mellem gæringsfabrik og grovrensningsfabrik.

Jan.86: Novo udsender en Novo Nabo-pjece, der fortæller om godkendelsen, til sine naboer i Kalundborg.

Levnedsmiddelstyrelsen afholder et pressemøde med de involverede eksperter: »derfor fik Novo ja til gensplejsning«.

NOAH afholder et borgermøde for 200 bekymrede borgere. En kreds af disse giver NOAH bemyndigelse til at anke sagen til miljøstyrelsen med krav om, at de foreliggende undersøgelser og vurderinger bør være offentligt tilgængelige, og at kontrollen med Novo's udledninger af gensplejset gær bør ske i offentligt regi. Supplerende synspunkter vil fremkomme senere.

Gensplejsningsområdet er omgærdet med et stort hemmelighedskræmmeri.

NOAH glemmer de sukkersyge!?

I Kalundborg Folkeblad kunne man for nylig under denne overskrift læse følgende:

NOAH glemmer helt de sukkersyge, når de vil anke Novo's tilladelse til at fremstille insulin

med gensplejsede gærceller.

Hvem siger, at bønderne bliver ved med at have svin og okser i et sådant omfang, at der er bugspytkirtler nok til at fremstille insulin som i dag?

Ved NOAH, at der skal utroligt mange bugspytkirtler til bare for at fremstille et enkelt kilo insulin? Derfor er det godt, at gen-

splejsning kan bruges til at lave insulin uafhængigt af bugspytkirtler.

NOAH har glemt at tage en sukkersyg med på råd. NOAH glemmer, at vi sukkersyge bliver afhængige af amerikansk insulin, hvis Novo ikke får mulighed for at udvikle den nye metode med gensplejsning.

Derfor har jeg kontaktet Landsforeningen af Diabetespatienter, og vi overvejer en indsamling af underskrifter til fordel for Novo's gensplejsning. Det skal ikke forstås som en særlig støtte til Novo, men som en støtte til vor egen sag.

Xenia Andersen

Da NOAH så dette indlæg i Kalundborg Folkeblad, tog vi straks kontakt med Xenia Andersen for at forklare hende, hvordan sagen efter vor mening stod. Samtidig indsendte vi følgende indlæg til hende og de lokale blade.

NOAH og de sukkersyge.

NOAH har ikke glemt de sukkersyge. NOAH opfatter sukkersyge som et alvorligt problem, som i dag kan afhjælpes ved hjælp af insulinlignende. Denne insulin produceres herhjemme af bla. Novo og Nordisk Gentoft. NOAH mener ikke, at denne produktion nu skal stoppes her i Danmark - vi mener blot, at skal den produceres ved hjælp af gensplejsning, skal det ske med hensyntagen til vort miljø, som i forvejen er svært belastet af forurening. NOAH ønsker derfor en garanti for, at en produktion ved hjælp af gensplejsning ikke vil skade miljøet. Her skal man tænke på, at ved gensplejsning piller man ved det arvelige materiale, hvilket efter NOAH's mening kun bør ske efter kraftige overvejelser. Endvidere ønsker NOAH denne garanti før der sættes en ny produktion igang - ellers kan det

meget let gå hen og blive for sent. NOAH mener altså, at vi skal tænke os om en ekstra gang og nå at få en folkelig debat, inden det er for sent og den teknologiske udvikling har overhalet diskussionen. NOAH har derfor også foreslået, at der omgående iværksættes en oplysningskampagne om gensplejsning hurtigst muligt.

Hvad angår produktet gensplejset insulin, handler det her ikke om bedre kvalitet iflg. Novo - det er det samme produkt, der er tale om. Fordelen er, at det ved hjælp af gensplejsning vil være muligt at producere insulin billigere - i princippet i uanede mængder. Hvorvidt denne prisreduktion i produktionsomkostningerne af insulin så også vil komme forbrugerne til gode, er et åbent spørgsmål, som Novo må være den første til at svare på.

NOAH's overordnede holdning til Novo's gensplejningsplaner er, at vi synes der er uheldigt at tillempe gensplejsningen til et område, der i forvejen er kendt - som f.eks. insulinområdet - og hvor Novo har en væsentlig del af sin indtjening. Det samfundsmæssige behov i denne forbindelse ville være, at der blev forsket i, hvordan man kunne forebygge sukkersyge. Når forbrugernes - de sukkersyges - valg står mellem gensplejset

insulin på den ene side, og højrenset svineinsulin på den anden side, så dækker dette valg ikke den sukkersyges behov for at blive helbredt for sukkersyge.

Den sukkersyge er i et sådant tilfælde reelt uden indflydelse, og det »frie forbrugsvalg« er ret så begrænset. Indsatsen til afhjælpning af sukkersygeproduktion af insulin - er naturligvis stadig fuldt berettiget, men forbrugsvalget er med andre ord meget afhængigt af de forskningsmæssige prioriteringer fra Novo's side.

NOAH kan sikkert blive enige med de sukkersyge om, at forskning i årsagerne til sukkersyge også er yderst relevant og absolut påkrævet.

At de sukkersyge skulle blive afhængige af amerikansk insulin er NOAH ikke enig i. Nordisk Gentoft, der dækker ca. 80% af det danske marked, har efter eget udsagn ingen aktuelle planer om at producere insulin ved hjælp af gensplejsede organismer, ligesom Novo velogså først på lidt længere sigt udelukkende vil producere insulin ved hjælp af gensplejsede organismer. Derfor vil det efter NOAH's mening fortsat være muligt at købe dansk produceret insulin i de næste mange år. Novo har ligeledes erklæret, at de trods tidligere trusler om at flytte pro-

duktionen til udlandet nu har valgt at satse på en produktion i Danmark.

Hvad angår bugspytkirtelmangel har Novo erklæret, at der først om måske 20-30 år vil blive mangel på disse. Derfor er der efter NOAH's mening ingen hast med at producere insulin ved hjælp af gensplejsede organismer på bekostning af miljøet. Lad os få de foretagne undersøgelser, der kan dokumentere en sådan manglende risiko for miljøet, offentligt på bordet før der gives en endelig tilladelse.

På trods af, at der i lokalaviserne har stået, at NOAH har fået adgang til de foretagne undersøgelser, er dette ikke sandt. NOAH er ikke blevet spurgt om rigtigheden af denne oplysning. NOAH har dags dato ikke modtaget disse undersøgelser, og er derfor fortsat - ligesom borgerne - ikke i stand til at vurdere risikoen. Derfor har NOAH anket Novo's tilladelse til miljøstyrelsen for at få adgang til undersøgelserne.

Der er fortsat alt for megen hemmelighedskræmmeri omkring gensplejsning - og hemmelighedskræmmeri avler nu engang mistillid. Det kan ingen være tjent med.

Jesper toft

aktiv i NOAH

LOSSE- PLADS- SPØGELSET SLÅR TIL IGEN!

En del læsere vil nok kunne huske NOAH's kritiske holdning til den landsdækkende kortlægning af kemikalieaffaldsdepoter, som miljøstyrelsen sammen med amter og kommuner foretog i perioden 1980-82. Den proklamerede ide var god nok - nemlig at få hold på miljøtruslen fra de gamle, ofte for myndighederne ukendte giftdepoter, hvad enten de så drejede sig om lossepladser med kemikalieaffald eller giftaffald nedgravet på industrigrunde mv. Vi skal ikke trætte nogen med at komme med gentagelser af den lange række af kritikpunkter, som vi i artikler i bl.a. NOAH-bladet (feks.nr.90) tillod os at udgyde over kortlægningen og den efterfølgende lov om kemikalieaffaldsdepoter »depotloven« fra 1983.

Alligevel er vi nødt til at fremhæve et par væsentlige kritikpunkter fra dengang for at kunne perspektivere det følgende. For det første var der selve måden, som miljøstyrelse, amter og kommuner forsøgte at få fat i de mange potentielle industrielle giftsvin på. I realiteten spurgte man nemlig ikke eksisterende virksomheder, hvor de tidligere havde gjort af deres affald - hvilket ellers ud fra almindelig sund fornuft var oplagt! Godt nok udarbejdede miljøstyrelsen en liste

over virksomheder, som amter og kommuner skulle være særlig agtpågivende overfor, men - må vi citere fra vores egen artikel i NOAH 90: »Det gav de lokale myndigheder mulighed for at slippe nemt om ved opgaven. Fluks udarbejdede kommunerne derfor en liste over de kendte lossepladser«.

Meningen (ihvertfald den proklamerede) med kortlægningen var imidlertid at finde ukendte giftdepoter frem for at lave en liste over alle de kendte. Myndighedernes problem var imidlertid klart nok, at man på denne måde risikerede at blive uvenner med industrikredse, og det er jo ikke så godt. Vi valgte trods risikoen at tage udgangspunkt i forureningskilden, dvs. i produktionen - i øvrigt sikkert til stor ærgrelse og besvær for visse virksomheder - spørg blot Superfos.

Ikke mindst miljøstyrelsen forsvarede sig bravt overfor den efterfølgende kritik - man havde da så sandelig tænkt på virksomhedernes ansvar. Styrelsen havde jo egenhændigt sendt førnævnte liste over virksomheder til amter og kommuner. Selvsamme styrelse glemte dog at spørge de decentrale myndigheder, om industrien rent faktisk blev spurgt, men det er en anden sag.

Nu har miljøstyrelsen udsendt en slags handlingsplan til amter, hovedstadsråd, København og Frederiksberg kommuner. Planen har titlen: »Vedrørende undersøgelse af losse-

pladser, som ikke er omfattet af lov om kemikalieaffald« - hvorfor nu det?

Svaret er det enkle, at man nu har fundet ud af, at alle gamle lossepladser og lokaliteter, der vel at mærke »ikke er omfattet af lov om kemikalieaffald«, også er farlige for grundvandet. Det gælder nedlagte lossepladser og lossepladser, der stadig er i drift, men som vel at mærke er anlagt før miljølovens ikrafttræden og derfor ikke er miljøgodkendte.

Skrivelsen lægger ud med en indrømmelse fra miljøstyrelsen. En indrømmelse af format, når man har den tidligere så stejle holdning i frisk erindring. Det hedder nemlig: »Amtsrådene og Hovedstadsrådet gennemførte i 1980-82 en registrering af kendte lossepladser med henblik på udpegning af lossepladser med nedgravet kemikalieaffald« (egen understregning) - jamen, det er jo præcis det, NOAH har sagt hele tiden. Man har altså fundet alle de i forvejen kendte lossepladser mv., og alle de andre giftdepoter i den danske muld ligger stadig urørte pga. en forkert fremgangsmåde og prioritering.

Et andet meget væsentligt kritikpunkt af kortlægningen fra 1980-82 var den måde, hvorpå myndighederne valgte at frasortere en meget stor del af de fundne depoter. Man fandt dengang 3.115 pladser, hvoraf man bortbarberede de 2.614 som værende uden kemikalieaffald. Dette byggede alene på et yderst nødtørftigt skøn fra amter og Ho-

vedstadsråd. Kriteriet for »fritfindelse« var i reglen ganske få oplysninger krydret med en rent visuel besigtigelse af depotet.

I miljøstyrelsens nye handlingsplan hedder det bla. : Især lossepladser og lokaliteter, som ikke falder ind under kemikalieaffaldsdepotloven, som er lukkede, og hvor affaldets oprindelse er uklar, har givet anledning til problemer«. Jamen hov - hvem siger, at disse lossepladser mv. ikke indeholder kemikalieaffald? Alene en del af de 2.614 bortbarberede pladser skulle nok vise sig at indeholde »interessante sager«, hvis styrelsen fattede en spade. Og miljøstyrelsen skriver jo selv, at »affaldets oprindelse er uklar« - hvordan kan denne kategori af lossepladser mv. så på forhånd være udelukket fra bestemmelserne i depotloven?

Er sandheden ikke snarere, at det koster penge, mange penge at foretage de nødvendige undersøgelser til afklaring af dette spørgsmål? - Og det er der ikke råd til under den nuværende sparekniv, på dette som på andre områder.

Hvad gør en klog miljøstyrelse så? - Jo, man siger bare, at disse lossepladser og lokaliteter falder uden for depotlovens område. Det er nemlig almindeligt kendt, at omfattende undersøgelser, for slet ikke at tale om afværgeforanstaltninger, ville ruinere landet, hvis det faktiske behov skulle indfries. Men det siger miljøstyrelsen klogeligt ikke noget om.

I stedet lægger styrelsen op

til, at der foretages en kortlægning af disse pladser inden for eksisterende økonomiske rammer, vel vidende at et sådant initiativ går ud over noget andet - f.eks. den bebudede effektivisering af miljøtilsynet i amter og kommuner.

Man går dog længere endnu - der lægges nemlig ligefrem op til muligheden for at »skabe en lovhjemmel svarende til kemikalieaffaldsdepotloven« - så ender vi altså måske med to love omkring det samme problem - årtiers tankeløs nedgravning af alt muligt skidt og ragelse i den danske undergrund.

Den enorme usikkerhed om lossepladsernes og andre lokaliteters faktiske indhold in mente, må vi vist lige tillade os at citere

fra depotlovens cirkulæreskrivelse: »Loven tager ikke sigte på olieaffald eller flyveaske og slagger som sådan, kun hvor der desuden er henlagt *endog sporadiske mængder af kemikalieaffald* finder loven anvendelse (egen understregning).

Hvem i dette land kan fastslå, at der på alle disse lossepladser mv., der altså ikke er omfattet af depotloven iflg. miljøstyrelsen, ikke findes kemikalieaffald i »endog sporadiske mængder«. Nej, vel? Her skal der nemlig først undersøgelser til for i hvert fald lidt bedre at kunne vurdere, så miljøstyrelsen skulle meget hellere gå til miljøministeren med et ultimativt krav - flere penge på bordet til depotlovens administration, så vi kan få ryd-

det ordentligt op.

Hvis miljøstyrelsen ikke nu tør råbe op om problemernes faktiske størrelse, ender det hele endnu en gang i snak, love, bekendtgørelser, cirkulærer og en masse skrivelser med udsigt til ringe effekt. Er dette i virkeligheden ikke blot miljøstyrelsens desperate forsøg på at løse et håbløst problem - for hvad gør man i grunden, når der ikke er penge nok til administrationen af den nuværende lovgivning og mange af de allerede fundne (og frifundne) lossepladser mv. truer vores drikkevand - og når man kan forvente, at der dukker endnu flere pladser op i de kommende år?

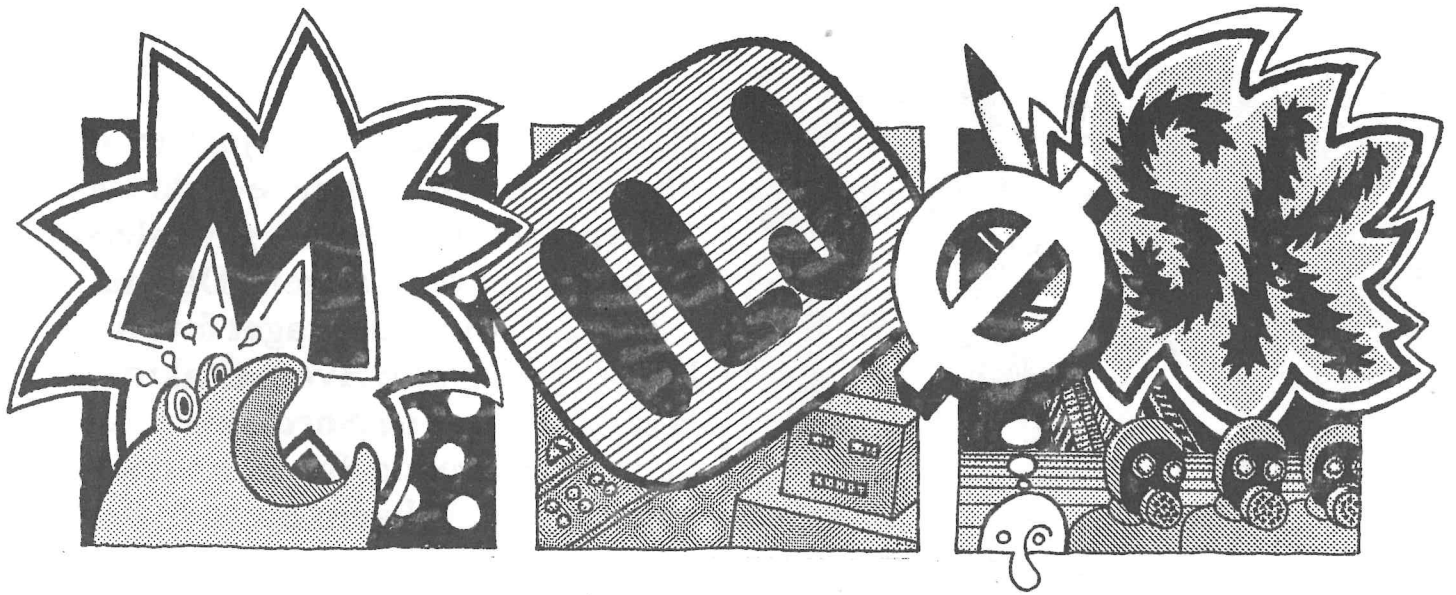
Hvornår bliver miljømyndighederne klogere og forholder

sig til sandheden? Ingen aner, hvad der ligger hvor, men det kommer til at koste penge at rydde op. Og ryddes op skal der på vegne af os og vore efterkommere - og så kan vi ligeså godt bruge den eksisterende lovgivning på godt og ondt, for love mangler vi ikke, men derimod en renere undergrund!

(Lige et lille tips fra NOAH-Undergrund: Siden år 1900 er mere end 3/4 af det samlede areal for mergelgrave og småsøer opfyldt - er det med muldjord, gamle biler eller kemikalieaffald???)

Med venlig hilsen NOAH-Undergrund

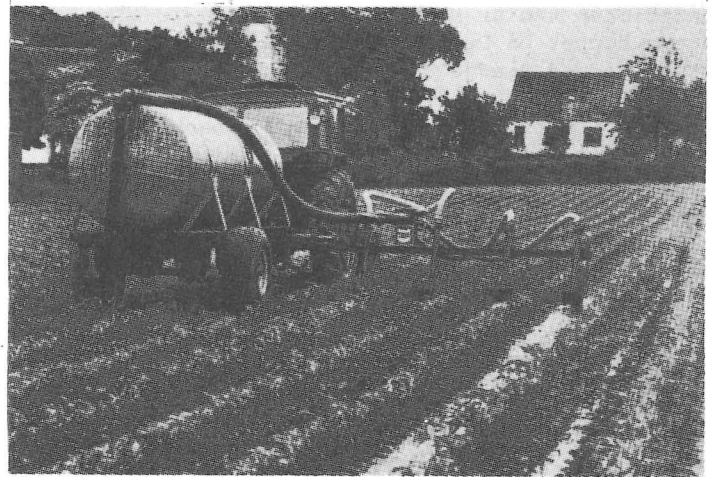
GYLLERI

TV-aktuelt en fredelig martsaften. Frem på skærmen toner en solid tillidsvækkende bonde. Jo, se, nu er min gylletank ved at være topfyldt, så jeg må altså køre gyllen ud på marken. Det må jeg ikke for politikerne har vedtaget en lov, der forbyder landmænd at køre gylle ud på frossen mark. Nu har jeg så valget mellem at lade gylletanken løbe over eller bringe gyllen ud på marken nu uanset, at jorden er frossen. På spørgsmålet om, hvorfor gylletanken ikke var blevet bygget til at kunne rumme et halvt års produktion som foreskrevet i lover, var landmanden heller ikke mundlam. Politikerne har ikke fået gennemført den støtteordning som skal give landmændene økonomisk tilskud til at bygge større gylletanke. Vor landmand vil ikke risikere at gå igang med at bygge en større gylletank uden at vide, hvad det økonomiske støttegrundlag vil blive. Så den danske befolkning kunne jo nok se, at landmændene ikke havde anden mulighed end at hælde gyllen ud på marken, når tanken var fuld.

For en græsrod var aftenen ødelagt. Det var nemlig ikke en hvilken som helst bonde, der optrådte i fjernsynet. Laursen Vig er formand for Danske svineproducenter og netop denne forening har ført sig frem som talsmænd for en øget miljøbeskyttelse i forhold til landbruget. Foreningstilknytningen blev ikke nævnt i udsendelsen, og det var måske bevidst, for mage til grov pression skal man lede længe efter.

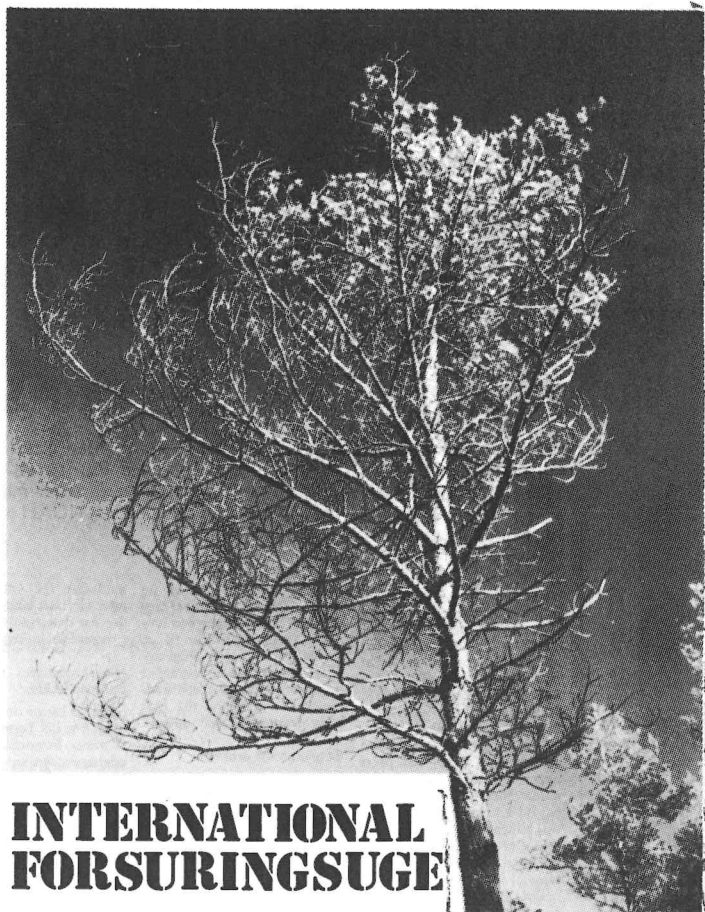
Forbuddet mod at sprede gylle på frossen jord har naturligvis en god miljømæssig begrundelse. Om vin-

teren er der ingen planter, der kan optage gyllen, og når det bliver tøvejr, vil gyllen løbe af jorden og gyllen kan give anledning til alvorlig forurening af vandløb. Det er en velkendt problemstilling så det er ikke for sjov, at landmændene skal følge visse regler omkring gylleudspreddning. Reglerne for gylleudspreddning har været diskuteret i lang tid,

og svineavlernes formand kender selvfølgelig til reglerne, længe inden de trådte i kraft den 1 februar 1986. Der er nemlig andre muligheder end at lade gylletanken løbe over eller lade gyllen udsprede på frossen mark. Gylle må altid bringes ud på marker med vintersæd, og så kan man sørge for at have denne afgrøde, hvis man har for lille gyllekapacitet i sin tank. Der er også den mulighed, at naboen har vintersæd eller græs. I andre tilfælde kan gyllen opbevares hos en nabo med en større gylletank.

I højtidelige stunder taler landbruget meget om nødvendigheden af en saglig miljødebat. Mon det krav kun vender den ene vej?

INTERNATIONAL FORSURINGSUGE

Traditionen tro er NOAH/Luftforurening-Kbh. endnu engang hoppet på Den Internationale Forsuringsuge. Det er hermed tredje år i træk.

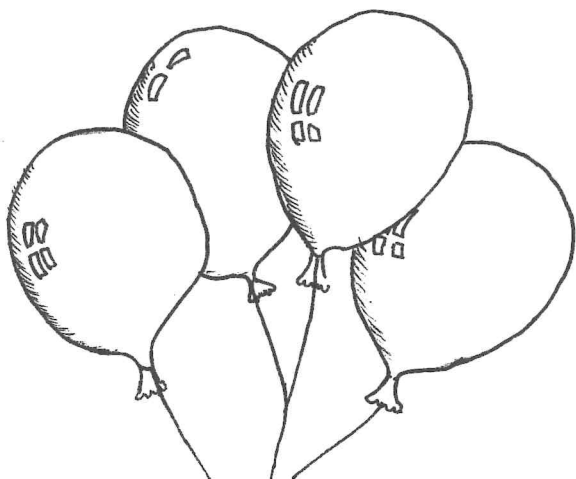
Lørdag d.19.april er der aktion i København og måske andre steder i landet. Aktionen vil finde sted i mange lande i Europa på samme tid og med samme indhold.

Aktionen kommer til at bestå af, at vi sender en masse gule balloner med teksten "Stop syreregnen - International Forsuringsuge" op i luften på en gang.

Tænk og sidde meget højt oppe og se balloner over hele Europa lette samtidig - Men det syn må vi desværre tænke os til og så nøjes med at se vores egne.

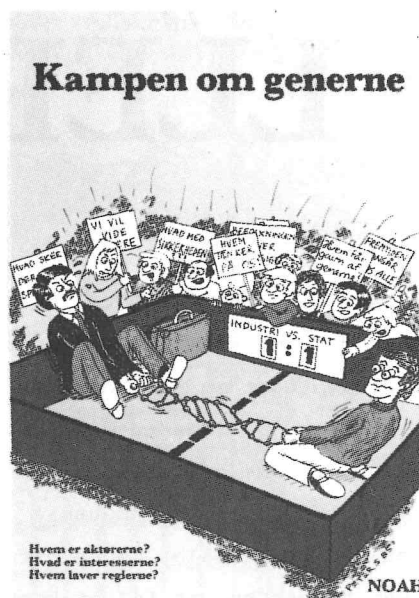
I den efterfølgende uge vil vi tage ud på skoler og lign. og fortælle om forureningen og dens konsekvenser for miljøet.

NOAH/Luftforurening-Kbh.

NOAH's nyudgivne højaktuelle bog »Kampen om generne« skrevet af Jesper Toft, handler om gensplejsning og faren herved i dagens Danmark.

I bogen bliver der taget fat på de tre hovedspørgsmål: Hvem er aktørerne? Hvad får Novo og Nordisk Gentofte til at interessere sig for industriel gensplejsning? Og hvem laver reglerne?

Efter at have læst bogen er de tre spørgsmål til fulde blevet besvaret, og man sidder tilbage med en ret chokerende viden om, hvor langt fremme den danske industri er med hensyn til industriel gensplejsning. Industriel gensplejsning er blevet et emne med en hel del hemmelighedskræmmeri pga. Novo og Nordisk Gentofte, der forsker i stor stil med myndighedernes velsignelse, og derfor er det blevet et ret ukendt emne for civilbefolkningen, da der ikke siver mange oplysninger ud fra de to virksomheder.

Men hvad bruger man gensplejsning til?

For Novo's vedkommende er det enzym- og insulinproduktion det gælder, og det er fordi der er penge at spare, og fordi de ønsker en større ressource-uafhængighed.

Nordisk Gentofte satser på human væksthormon og er faktisk et godt stykke foran Novo med hensyn til industriel anvendelse af gensplejsede organismer.

I genteknologiens forunderlige verden kommer der som altid, et problem: udslip. Det er det problem, NOAH især har taget fat på. Men hvad sker der ved et udslip af gensplejsede organismer?

Det er det man ikke ved, og det er det der gør gensplejsningen til en så uhyggelig ting. Hvorfor kan de industrier, der beskæftiger sig med genteknologi ikke fortælle/offentliggøre, hvordan de forsker? Det er det, der får en miljøorganisation som NOAH til at skrive en bog som denne.

»Kampen om generne« er en meget let læselig og informerende bog, som alle, der interesserer sig for det danske miljø og samfund bør læse (dvs. alle).

Dog bør man ikke tage hul på den før 8.klasse.

Det er efter to l.HFere's mening **EN GOD BOG**

Ketil Amtrup
Thomas Marott

Pynt til gensplejsning

TV-udsendelsen om gensplejsning "Pynt på arven" onsdag d. 12/2 kunne lige så godt have heddet "Pynt på gensplejsningen", for det blev til en noget ensidig forestilling, hvor gensplejsningsvirksomhederne fik lov til at forklare sig.

Udsendelsen behandlede problemet om risikoen for miljø og mennesker ved gensplejset produktion, der er aktuell i forbindelse med godkendelses sagerne på Nordisk Gentofte og NOVO i Kalundborg, og i øvrigt også i forbindelse med folketingets debat om en lovgivning på gensplejsningsområdet.

Nordisk Gentofte fik lov til at forklare, hvor dygtige de er til gensplejsning, og hvor ufarligt og sikkert det hele er, godt hjulpet af TV-speakeren, Millionerne, som står på spil, blev selvfølgelig heller ikke glemt. Vi fik dog at vide, at beboerne i Gentofte er utrygge ved virksomheden og at de sammen med miljøbevægelsen NOAH har anket godkendelsen. Men vi fik ikke at vide, hvorfor beboerne er utrygge og hvorfor der er anket. Næh i stedet blev (og det var grov manipulation) utrygheden fremstillet som en angst for nye dinosaurer eller miljøkatastrofer, hvor astronautklædte mænd rydder op. Og så var det jo nemt, at afvise den frygt som ubegrundet. Hvorfor havde man ikke spurgt en beboer?

Dermed blev også ankesagen slået i hartkorn med dinosaurer. En ankesag som ellers handler om meget andet end frugten for den gensplejsede organisme. Det er en principalsag om, hvad der skal ligge til grund for en godkendelse af gensplejset produktion, om hvilke krav man skal stille til virksomheden om undersøgelser og kontrol. Netop de ting folketinget skal tage stilling til i april.

Godkendelsen hviler efter NOAHs og beboernes mening på et for spinkelt grundlag. Der mangler oplysninger om risici. Myndighederne har ikke foretaget en risikovurdering, man har ligesom i TV-udsendelsen troet på virksomhedens udsagn om, at der reelt ingen risiko er. Virksomheden siger tilgængelig, at den har foretaget en risikovurdering af organismen, men den er hemmelig.

I sagen om godkendelsen af NOVOs insulinproduktion lod man Levnesmiddelstyrelsen, der har været konsulent for den godkendende myndighed, udtale sig. Ib Knudsen forklarede, at styrelsen i denne sag har foretaget en risikovurdering af den gensplejsede gær, som NOVO vil bruge i Kalundborg. Resultat: lige så ufarlig som almindelig bagegær. Hvad man glæmte at

fortælle var, at den risikoanalyse bygger på forsøg foretaget af NOVO, og at NOVO på et borgermøde i Kalundborg måtte indrømme, at disse forsøg er ganske utilstrækkelige til at vurdere noget som helst.

I det hele taget ved forskere, virksomheder og myndigheder alt for lidt om risikoen ved gensplejsede organismer. Der er kun udført ganske få eksperimenter for at belyse risikospørgsmål. Det burde forskerne indrømme, være åbne og forklare, hvorfor de har en tro på, at det ikke går galt, frem for at forsøge at bilde os ind, at risikoen er uden betydning.

Professor Kasper von Meyenburg fra Chr. Hansen - en tredje dansk virksomhed, der arbejder med gensplejsning - blev spurgt, hvad der er den største risiko ved gensplejsning. Han svarede: "folks uvidenhed om gensplejsning". En flot bemærkning fra en industri, der helt igennem er præget af hemmelighedskræmmeri og mangel på undersøgelser af risici. Hvor skulle vores viden komme fra?

Udsendelsen skulle vel så bøde på denne uvidenhed. Men det nyttede ikke noget for det blev til propaganda. Industrien fik virkelig "tak for lån" for deres reklamefilm og eksperter, som blev brugt i udsendelsen.

Det ville ellers være på sin plads med en offentlig debat om gensplejsning, især op til folketings debatten i april om lovgivning på gensplejsningsområdet.

af Per Gundersen, civilingeniør og aktiv i NOAH.

KRYDS & TVÆRS

vindere fra NOAH 100%

1.pr. Kim Christiansen

Marienburg Alle 91 C
2860 Søborg

2-4. Bjørn Hansen Ole Boesen Niels Juul

pr. Vestvejen 24 Elmevej 4 Sverrigsgade 57

Stigs Bjergby 6000 Kolding 2300 København S
4440 Mørkøv

Klippet fra »Hospitalslaboranten« nr. 26, 1985.

LaH: Landssammenslutningen af Hospitalslaboranter.

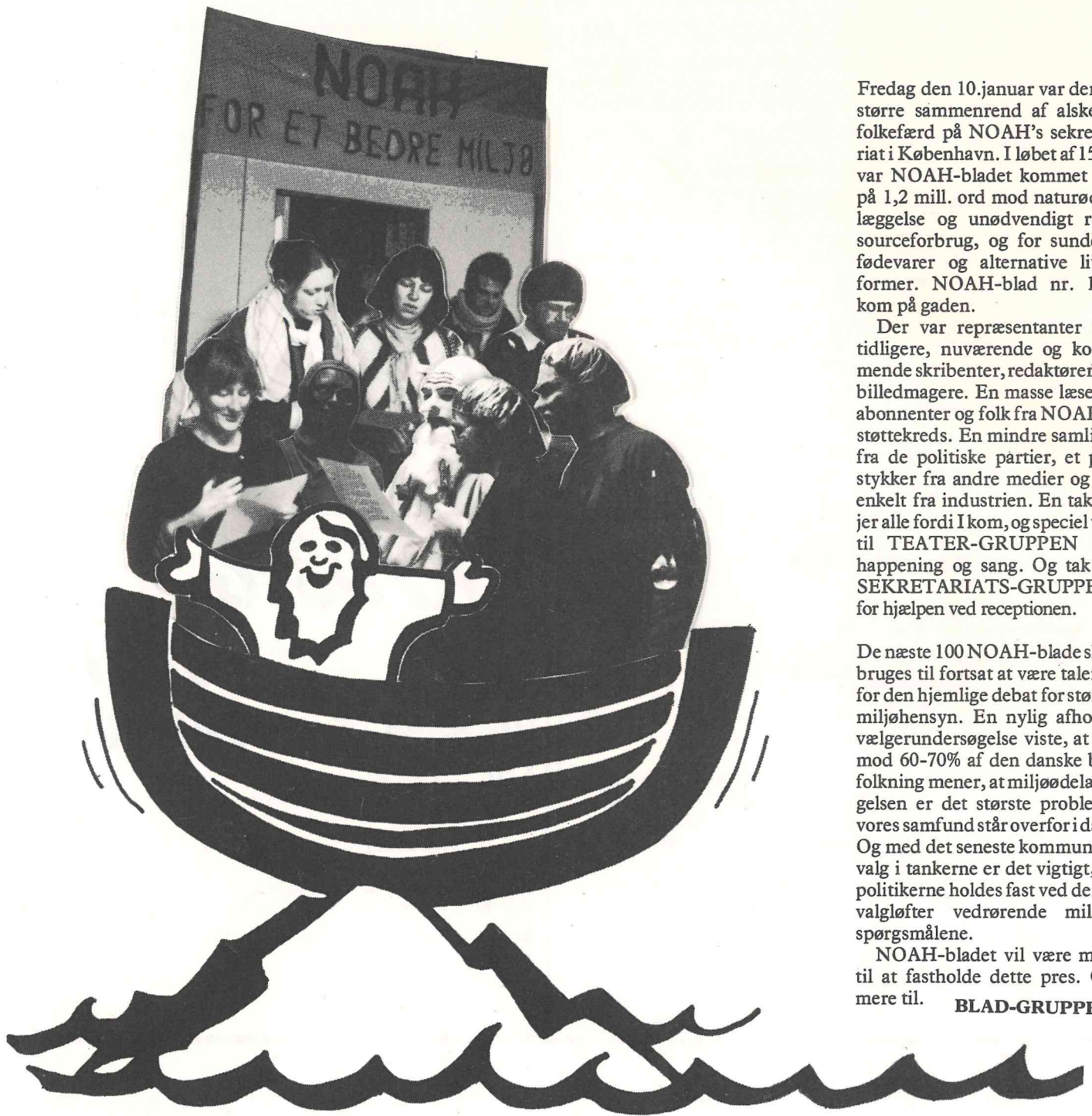
Telegram

Til LaH's kongres

Vi sänder Er en hälsning, kammerater, för det stora stöd, som eran organisation bidrar med till vår süsselsättning - inte bara på vardagar, men öven lördag/söndag i förbindelse med LaH's kongres genom det ganska betydliga förbruk av kopi'or. Vi kann tala om, att 9.900 kopier för os betyder för os sysselsättning för 1 person i two weckor. Tack - och låt os gemensamt uttala: Fortsat fälles kamp för full sysselsättning!

Hälsningar från
Svenska Skogsarbetare

PS! Vi ser eran indsats som ett modstycke til »plant ett trä i Africa.

NOAH-BLADET 100 ÅR!

I dag er det bladets fødselsdag
hurra, hurra, hurra
det sikkert sig en linie får
det ønsket har i mange år
med billeder og tegninger og farver til.

Det started med økologi
hurra, hurra, hurra
for gift og skrald sig hobed op
og nogen måtte sige stop
med billeder og tegninger og farver til

Den industri på puklen får
hurra, hurra, hurra
når den har svinet rigtig slemt
så bli'r den ej i bladet glemt
med billeder og tegninger og farver til

Selv landbruget skal passe på
hurra, hurra, hurra
vort grundvand forurenat bli'r
vi derfor syv-ni-tretten si'r
med billeder og tegninger og farver til

Forsuringen går helt amok
hurra, hurra, hurra
vort land er ikke yndigt mer'
vi har snart ingen bøgetræ'r
med billeder og tegninger og farver til

Til slut vi råber højt i kor
hurra, hurra, hurra
gid bladet længe leve må
og fast i den miljøkamp stå
med billeder og tegninger og farver til

Fredag den 10. januar var der et større sammenrend af alskens folkefærd på NOAH's sekretariat i København. I løbet af 15 år var NOAH-bladet kommet op på 1,2 mill. ord mod naturødeleggelse og unødvendigt resourceforbrug, og for sundere fødevarer og alternative livsformer. NOAH-blad nr. 100 kom på gaden.

Der var repræsentanter for tidligere, nuværende og kommende skribenter, redaktører og billedmagere. En masse læsere, abonnenter og folk fra NOAH's støttekreds. En mindre samling fra de politiske partier, et par stykker fra andre medier og en enkelt fra industrien. En tak til jer alle fordi I kom, og speciel tak til TEATER-GRUPPEN for happening og sang. Og tak til SEKRETARIATS-GRUPPEN for hjælpen ved receptionen.

De næste 100 NOAH-blade skal bruges til fortsat at være talerør for den hjemlige debat for større miljøhensyn. En nylig afholdt vælgerundersøgelse viste, at op mod 60-70% af den danske befolkning mener, at miljødelæggelsen er det største problem, vores samfund står overfor i dag. Og med det seneste kommunalvalg i tankerne er det vigtigt, at politikerne holdes fast ved deres valgløfter vedrørende miljøspørgsmålene.

NOAH-bladet vil være med til at fastholde dette pres. Og mere til. **BLAD-GRUPPEN**